

MISCELLANEA

ILARIE CHENEDI-OMUL ȘI CRITICUL LITERAR

Lucia Țarălungă

Ilarie Chendi, „cel mai deștept Târnăvean”¹ cum îl denumește Horia Teculescu în „Oameni și locuri din Târnava Mare”, în scurta sa viață pe acest pământ, a fost o personalitate fascinantă, trecând dincolo de granițele operei sale, un participant activ la viața culturală a vremii în care a trăit. Cel pe care Nicolae Manolescu îl numește, primul critic literar profesionist din literatura română, a fost un om adânc ancorat în realitatea complexă a momentului istoric trăit, care introduce în lumea literelor un statut al pasiunii pentru muncă și adevăr prin intoleranță la incultură și printr-o neobosită vervă polemică. A fost intransigent cu pseudovalorile, dar totodată a încurajat cât a putut tinerele talente autentice. Octavian Goga, îi face un admirabil portret în lucrarea *Precursori* „Chendi înfige adânc cuțitul în inima prostiei, îl învârtește cu o sete demonică, lovește la mir fără milă pe mandarinii poză marțială, mari și goi, răscolește micile minciuni, rupe cătușele ipocriziei ... Vrea lumină, tot mai multă lumină. Are o vervă drăcească, vorbește, cântă, face teatru, asvârle date statistice, evocă un peisaj din Gurariului de lângă Sibiu, schițează o teorie de Bernard Shaw, aruncă o ghicitoare din Dîrlos, satul lui, un cuplet nemțesc, o amintire de la seminarul de teologie. Strălucesc parcă roiuri de licurici din vorbele lui, vârfuri de florete, țâșnesc fulg re... ”².

A fost rînd pe rînd „sămănătorist”, „impresionist”, „realist”, dar înainte de toate a promovat cu toată puterea sa valorile autentice indiferent de unde ar fi venit. Caracteristica sa principală a fost *participarea activă*, dorința de a fi mereu în mijlocul faptelor, de a nu pierde nimic din actualitate. Dimensiunea esențială a trăirilor sale este prezentul, iar intensitatea temperamentului său polemic acordă scrierilor sale, reduse ca dimensiune, pe lângă o doză de subiectivism o incontestabilă feroare a sincerității. Ochiul lui ager a deosebit pe imitator de scriitorul original, a urât „*corul ppgl ilor*” a simțit precis granița între artă și banalitate³. A luptat fără cruțare „contra mercenarilor și industriașilor condeiului care vedeau în literatură o luptă sfântă pentru un ciolan.... în neîntreruptele lupte purtate în arena literelor, argumentele lui Chendi fiind răstignitoare”. Este adeptul fanatic aproape, al deplinei sincerități „*Mi se pare așa de firesc să nu ascunzi nimic în cutele sufletului și să te arăți lumii în lumina ta adevărată, cu ceea ce poți și ceea ce ești, fără mască și fără afectări*”⁴. Paznic neclintit la porțile literaturii, intransigența lui Ilarie Chendi față de cei lipsiți de talent, de semiliterati, vine se pare, din încrederea pe care o are în destinul neamului românesc „*Literatura e ca și pământul acestei țări. Frumos pământ, bogat pământ! Dar cultivat în pripă și cu o îndemânare ce nu întrece pe cea primitivă, el nu produce decât o parte din tezaurul de roade ce poartă în sân. Veni-va însă vremea când dragostea pentru pământ va crește, când fiecare colț al întinselor câmpii va fi prefăcut în grădină, când munca se va săvârși cu sistem și bunele însușiri ale celor ce muncesc se vor înmulți.*

¹ Teculescu, Horia, *Oameni și locuri din Târnava Mare* în *Anuarul Liceului Principele Nicolae din Sighișoara pe anii 1929/30-1932/33*, Sighișoara, Tip.Miron Neagu, 1933, pag.303.

² Goga, Octavian, *Precursori*, București „Cultura Națională”, 1930, p.140.

³ Teculescu, Horia, *op. cit.* pag.303

⁴ *Ibidem*, p.304

*Atunci vom intra în rândul popoarelor apusene, o țară bogată c-o literatură bogată*⁵. Ardelean, după naștere Ilarie Chendi este și el unul din șirul neîntrerupt de soli pe care această parte de pământ românesc îi trimite peste Carpați, precum Coșbuc, Bianu, Goga și mai târziu Rebreanu, care disprețuind vechile granițe, dau dovadă că același ritm sufletesc pulsează în toate provinciile românești.

Originea familiei Chendi este străveche pierzându-se în negura istoriei Transilvaniei. Din Țara Moților de origine, familia Kendi sau Chendi (probabil Cîndea la începuturi) pentru vrednicia și iscusința ei a fost înnobilită și i-au fost dăruite privilegii pe timpul Mariei Tereza, ajungând cu timpul la o oarecare prosperitate. Membrii acestei familii au iubit cartea, ocupând slujbe care presupuneau cunoașterea cititului și a scrisului. Astfel, un străbunic, Alexandru Chendi a fost prieten, sfătuitor și secretar al lui Horea, ajutându-l să poarte încâlcița sa corespondență diplomatică⁶.

După înăbușirea răscoalei Alexandru Chendi fuge în Țara Românească de unde se întoarce după câțiva ani stabilindu-se în comuna Șaroșul de pe Târnave unde a fost ca învățător și preot. Se pare că el este acela care a deschis șirul lung al carierei preoțești în familia Chendi, deoarece fiul său Vasile Chendi i-a continuat cariera. La rândul lui acesta a avut 2 copii: pe Petru, preot în comuna Hoghila (lângă Sighișoara) și pe Ion Chendi (preot în comuna Șaroș).

De la acest Ion Chendi pleacă ramura familiei din care se trage scriitorul Ilarie Chendi. El a avut 2 băieți și două fete. Cel mai mic băiat, Gheorghe, născut probabil în 1828 a participat la Revoluția de la 1848, intrând în oastea lui Avram Iancu, devenind „tribun” și „maior al românilor”, el a fost omorât „tirănește”, la numai 22 de ani, în satul Mucundorf (azi Grînari, jud Brașov), într-o confruntare cu „honvezi”, lupta având loc la 25 martie 1850 în ziua de Buna Vestire, așa cum glăsuiește o inscripție în chirilică aplicată pe un portret al luptătorului, aflat în păstrarea familiei⁷. Celălalt băiat, Dionisie, născut la 18 mai 1820 în Șaroș, este bunicul scriitorului. Dionisie Chendi urmează cariera preoțească, căsătorindu-se în 1843 cu Ana fiica protopresbiterului Mediașului și paroh în Frîua, Vasiliu Androne⁸. Ocupă diverse funcții eclesiastice, ca apoi, după moartea socrului său să fie ales protopop al Mediașului, dar din păcate moare în același an la vârsta de 67 de ani. Spirit luminat și mare iubitor de cultură, el a depus mari eforturi pentru răspândirea învățăturii la sate, în care scop a ajutat la înființarea a numeroase școli rurale. A fost de asemenea inițiatorul și creatorul fondului școlar districtual al Reuniunii femeilor române din Mediaș și al băncii Albina⁹.

Dionisie Chendi a avut se pare 5 copii: trei băieți și două fete. Băieții au urmat toți cariera preoțească: Dionisie în Șaroș, Ioan-Gheorghe în Petnic lângă Caransebeș, și Bazil, sau Vasile în Dârlos lângă Mediaș. Fetele Ana și Sofia au fost și ele căsătorite cu intelectuali: Ana cu Dumitru Perțea, asesor la sedria orfanală din Sighișoara, Sofia cu judecătorul Pușcariu din Abrud.

Tatăl viitorului scriitor este Vasile (Basil) Chendi care conform unei cronici a parohiei din Dârlos (alcătuită de preotul Dionisie Filimon-succesorul său la condu-

⁵ *Ibidem*.

⁶ Georgescu-Buzău, Gh., *Răscoala de la 1784 a iobagilor din Transilvania*, Ed. Politică, București, 1962, p.179.

⁷ Mircea Popa, *Ilarie Chendi*, Ed. Minerva, București, 1973, p.9.

⁸ *Ibidem*, p. 10

⁹ Cf. Vasile Netea, „Copilăria și tinerețea lui Ilarie Chendi. Informații și precizări biografice”, în *Luceafărul*, I,1941, nr.1, p.20.

cerea parohiei) s-a născut prin 1848-1849 în comuna Șaroșul jud. Târnava Mare, iar studiile gimnaziale le-a făcut la Dumbrăveni și Cristur. Teologia (2 ani), o absolvă la Sibiu în anul 1869, iar în anul următor în 1870 se căsătorește, pentru a putea fi hirototnit cu Eliza Hodoș, fiică de preot din Bandul de Câmpie și nepoată a lui Al. Papiu-Ilarian. După nuntă, tânăra pereche se mută la Dîrlos, comună care îi este atribuită de către forurile bisericești și unde ca o dată certă, la 6 martie 1871, Vasile Chendi este deja instalat ca preot paroh, așa cum arată un document autograf al său aflat în aceeași Cronică parohială citată mai sus „*Am venit în Dorlosu în 6/3= 1871, Vasile Chendi preot, din care zi am începutu a funcționa în această comună ca parohu gr.or...*”¹⁰.

Comuna era întinsă și bogată, la aceea vreme număra peste 500 de case și se afla în apropiata vecinătate a Șaroșului unde era preot fratele său, Dionisie. Din nefericire viața liniștită i se sfârșește desul de repede. La un an de la căsătorie, în 1872 când micul Ilarie are doar 9 luni, moare preoteasa, iar tânărul preot, rămas văduv la doar 23 de ani, se dedică enoriașilor și parohiei sale. Acum se ridică o școală la Dîrlos, se repară biserica, realizări deosebite pentru acele vremuri. Că era un om capabil și un foarte bun orator, ne-o dovedește o întâmplare rămasă mult timp în amintirea sătenilor din Dîrlos. Cu ocazia unei vizite făcute de către episcopul G.D. Teutsch la biserica evanghelică luterană din comună, au venit să îl întâmpine și sătenii români în frunte cu „popa Chendea”, care a ținut cu acest prilej un discurs atât de strașnic, încât episcopul l-a invitat imediat în trăsura sa vlădicească spre disperarea preotului sas al comunei¹¹.

Datorită meritelor sale Vasile Chendi ajunge și el asemenea tatălui său protopop al Mediașului. Din păcate, o boală necruțătoare îl răpune la doar 48 de ani (la 21 oct.1891), fiind înmormântat la Șaroș unde a fost dus mai înainte spre a primi îngrijiri în familia fratelui său Dionisie, preot în această comună. Este deplâns de populația celor două comune deoarece fusese un preot bun, un prieten devotat și un sincer și dezinteresat sfătuitor al enoriașilor, după cum reiese și din panegiricul pe care i-l închină preotul George Marian din comuna vecină Brătei, în *Telegraful român* (XLII, 1894, nr. 109, 8/20 oct.) și în care preotul Vasile Chendi apare cu rare calități de duhovnic și îndrumător spiritual: „*Cuvântul lui dulce era ca mierea de albine / Orice-ntristare le-alina, la toți le făcea bine*”¹²

Fiul său, scriitorul și criticul Ilarie Chendi, s-a născut la Dîrlos în data de 14 noiembrie 1871. La naștere i s-a dat numele de Ilarian în cinstea marelui cărturar Al. Papiu –Ilarian, bunicul mamei sale. A fost botezat la data de 21 noiembrie 1871 de către preotul Zaharia Ioanoviciu din comuna Curciu și a avut nași o familie maghiară și una germană, ca dovadă a bunelor relații pe care tatăl său le avea cu populația locală indiferent de naționalitate și confesiune¹³.

Neplăcându-i numele acesta prea latinizat, criticul va semna și își va spune toată viața Ilarie. Murindu-i mama când era doar un bebeluș, el a fost încredințat bunicii materni care l-au crescut împreună cu ceilalți nepoți ai familiei Hodoș la Bandul de Câmpie. Tot aici urmează și clasele primare.

¹⁰ Mircea Popa, *op. cit.* p.11.

¹¹ *Ibidem*, p.11

¹² *Ibidem*, p.15

¹³ *Ibidem*, p.12

La terminarea școlii elementare, tatăl său, din dorința de al vedea făcând școala germană îl înscrie la gimnaziul evanghelic (german) din Mediaș în anul școlar 1883/1884, unde după perioada de acomodare din semestrul I când predomină notele de „suficient” (la latină și germană „bine”) pe al doilea semestru situația la învățătură este într-un real progres.

Elevul însă nu-și continuă studiile aici, anul școlar următor este mutat la liceul *Episcopul Teutsch* din Sighișoara¹⁴.

Este luat în grijă de către mătușa sa Ana Perțea sora tatălui său în a cărei familie unită și frumoasă cunoaște cu adevărat căldura unui cămin. Așa se face că Ilarie Chendi urmează școala aici, la Sighișoara, din clasa a II-a până în clasa a VIII-a gimnazială, între anii 1884 până în anul 1891. Este foarte sârguincios și obține note bune și foarte bune la toate materiile în afară de gimnastică unde obține doar „suficient” fiind astfel printre primii din clasă. La absolvirea liceului i se acordă media generală „eminent” meritul său fiind cu atât mai mare cu cât este al treilea român care reușea să-și încheie atât de strălucit studiile și să-și ia bacalaureatul la acest pretențios și sever liceu¹⁵. Se pare că primii doi au fost Zaharia Boiu jr. și Ioan Popescu din Cața. La terminarea liceului întrunindu-se consiliul de familie, la insistențele tatălui și ale celor doi unchi preoți, lui Ilarie Chendi i se impune cariera preoțească, singurul Dumitru Perțea, unchiul lui, susținând, ca de altfel și tânărul absolvent, alegerea unei alte cariere. Tradiția familiei Chendi, nu putea însă fi așa de ușor înfrântă, mai ales că tatăl său, având sănătatea tot mai șubredă dorea cu tărie să îl aibă succesor la conducerea parohiei din Dîrlos.

Se puneau de altfel și probleme materiale, așa că în toamna anului 1891 Ilarie Chendi este înscris la Seminarul teologic andreian din Sibiu. Aici, la Sibiu, datorită realelor înclinații filologice, este ales membru în comitetul Societății de lectură *Andrei baron de Șaguna* al cărei președinte este cărturarul ardelean, prof.dr. Daniil Barcianu, care îl va îndruma pe tânărul student în tot acest răstimp. După decesul tatălui său (oct.1891), își găsește alinarea în studiu și muncă, organizează biblioteca Societății de lectură și donează personal câteva volume. Mai mult colaborează la revista *Musa* a Societății de lectură unde își face debutul în nr. 4/1892 cu poezia *Primul pas în lume* și unde va mai publica câteva poezii. Din cauză că nu vădește un talent poetic deosebit, devine mai stăruitor în proză, se dedică nuvelei, pe linia „realismului popular” inaugurat de Slavici. Ia parte activă la viața culturală a orașului Sibiu, face parte din corul seminarului, condus mai întâi de Gh. Cunșan, iar mai apoi de vestitul compozitor și dirijor Gheorghe Dima, sub a căror conducere s-au susținut numeroase spectacole în mai multe orașe ale Transilvaniei: Brașov, Alba Iulia, Brad, Bistrița, Hațeg, Orăștie, Zlatna, Abrud, Săliște, etc. În tot acest timp, este sârguincios și la carte, unde are numai rezultate bune, iar biblioteca Seminarului, deosebit de bogată, îi permite să fie la curent cu ultimele noutăți din mișcarea literară străină și românească¹⁶. Din literatura română îl interesează în special Eminescu și este deosebit de revoltat că la Blaj s-a găsit un oarecare Grama să conteste talentul marelui poet, iar într-un articol din *Musa*, îndeamnă ca studiul acestuia asupra marelui poet să fie respins „cu indignațiune

¹⁴ *Ibidem*, p.13

¹⁵ *Ibidem*, p.14

¹⁶ *Ibidem*, p.24

ne”.¹⁷ În această perioadă este interesat de curentul la modă pe atunci, *naturalismul*, citind mult din literatura contemporană germană și franceză. Biblioteca și Societatea de lectură aveau însă și un rol educativ, stimulau creația proprie, dezvoltau dragostea de muncă, dar și sentimentul demnității naționale. Grijă pentru dezvoltarea culturii și literaturii române este materializată prin apariția la Sibiu, în anul 1894, a revistei literare *Rândunica*. Printre primii colaboratori ai acestei reviste se numără și studentul Ilarie Chendi cu lucrarea „*Ceasuri g ele*” scrise la Șaroș în decembrie 1893.

În anul 1894 se înscrie la Universitatea din Budapesta, la Facultatea de Filozofie, dar studiază în paralel și Facultatea de Filologie. Spirit elevat și muncitor, prin eforturi serioase revigorează Societatea de lectură Petru Maior împreună cu alți colegi destoinici printre care și Traian Vuia. Astfel că la ședința generală de alegeri care are loc în 14 oct. 1894, Ilarie Chendi este ales în unanimitate președintele comisiei literare a societății, președintele acesteia fiind studentul Atanasie Gava. Cu spiritul său organizatoric și cu puterea de muncă neobosită Ilarie Chendi se implică în numeroase activități. El propune transformarea revistei manuscrise a Societății, *Roza cu h mp*, într-o foaie publică care urma să fie „vocea” întregii tinerimi române din capitala ungară, proiect care din păcate nu se materializează din cauza costurilor mari necesare pentru realizarea ei. Tot comisiei literare i-a revenit și sarcina să se ocupe de biblioteca Societății. Având câștigată o experiență oarecare în domeniul muncii literare și fiind un nume cunoscut în publicistica ardeleană a timpului, cu o cultură vastă și solidă, Ilarie Chendi împreună cu membrii comisiei literare îmbogățesc fondurile bibliotecii cu cărți valoroase din care nu lipsesc : Eminescu, Caragiale, Coșbuc, Ibsen, Shakespeare, Dostoievski precum și vechi cărți religioase și istorice. Printr-o grijă continuă și prin muncă multă s-a ajuns ca la 25 septembrie 1897 biblioteca să numere 1.643 de titluri în 2.109 volume și numeroase colecții de ziare și reviste, tot acum societatea întreținând legături cu 13 societăți de lectură printre care: *România jună*, *Carmen Sylva*, *Societatea studenților români din Zurich*, *Junimea*, *Academia Ortodoxă*, *Cercul studenților macedoneni*, *Andrei Șaguna*, *Inocențiu Klein*, etc.

Pentru procurarea de fonduri ei sunt ajutați prin donații de câteva bănci din românești: *Mureșana* din Reghin, *Orădeana*, *Victoria*, etc.¹⁸ A vrut să editeze un almanah al societății de lectură pe care nu apucă să-l vadă realizat, deoarece terminând facultatea, părăsește Budapesta în mai 1898. (Almanahul va apărea doar în anul 1901). Cu prilejul plecării lui Chendi, membrii Societății și-au exprimat (așa cum arată procesul verbal) „*părerea de rău că dl. Il. Chendi e silit să abzică și își exprimă mulțumirea pentru activitatea d-sale pe terenul literar și pentru conlucrarea sa la ridicarea nimbului societății*”¹⁹.

Cunoscut în cercurile intelectuale din Transilvania, abia întors de la studii, este chemat să facă parte din redacția *Tribunei poporului* de la Arad de către redactorul acesteia Ion Russu-Șirianu, nepotul lui Ion Slavici. Convins însă că adevărata școală publicistică și literară i-o putea oferi numai România unde se aflau notabilitățile literare ale țării, și cum se apropia etapa stagiului militar în armata imperială, Ilarie Chendi se hotărăște să treacă Carpații, precum înaintea lui o făcuseră Ion Slavici, George

¹⁷ *Ibidem*, p.24

¹⁸ *Ibidem*, p.28

¹⁹ *Ibidem*, p.31

Coșbuc, Ion Bianu, Nerva Hodoș, Al. Papiu-Ilarian, ș.a. Trece ilegal în România la sfârșitul lunii august sau începutul lui septembrie 1898 însoțit de o călăuză, se pare de badea Gh. Roznoveanu din Rășinari. Iată cum descrie el trecerea peste munți: „*La două ceasuri după miezul nopții sosirăm la loc liber. Era o poieniță înconjurată de brazi mândri. Aici era locul unde trebuia să vegheze santinela. Călăuzul meu știa - din experiență - că „șilbocul” doarme pe vremea asta și în consecință declară trecerea de sigură. Eu eram cu frica în sân, dar el își aprinse liniștit luleaua și mă invită să-mi iau sănătate de la pământul nostru căci treceam în România*”²⁰. Nostalgia plaiurilor natale îl va urmări însă, toată viața.

Odată ajuns în România, Ilarie Chendi este angajat la Biblioteca Academiei Române începând cu data de 15 septembrie 1898, pe post de ajutor de bibliotecar, post rămas liber prin plecarea lui Septimiu Sever Secula ca profesor la o școală²¹. În acest post rămâne timp de 15 ani până la moartea lui, și găsește în interiorul acestei prestigioase instituții un colectiv în care se integrează perfect și care îi dă posibilitatea să-și dezvolte în mod liber vocația: Ion Bianu, director și academician, Nerva Hodoș, ruda sa, Al. Dordea, O. Lugojianu. Împreună cu Nerva Hodoș va începe munca laborioasă de cercetare și editare a manuscriselor eminesciene după predarea lor de către Titu Maiorescu la Academie. A editat primul volum din postu-mele lui Eminescu în 1905. Uzând de marea lui capacitate de muncă, Chendi valorifică bogatul patrimoniu documentaristic al bibliotecii alcătuind cu suficient spirit științific, ediții din operele lui Eminescu, Alecsandri, Odobescu, Creangă, Negruzzi etc. fiind printre primii istorici literari competenți în adevăratul înțeles al cuvântului. Rămâne în serviciul Bibliotecii Academiei și își îndeplinește sarcinile conștiincios, cu un deosebit simț al datoriei, deși obligațiile sale profesionale erau numeroase: redactor și responsabil de reviste literare, membru în comitetul de conducere al Societății Scriitorilor Români. Cei care l-au cunoscut mai îndeaproape, ca de ex. Septimiu Albini și N. Zaharia (care nu era chiar în termeni amiabili cu Chendi) ni-l prezintă ca pe un om deosebit de conștiincios, integru, de o rară dăruire de sine. Această îndeplinire exemplară a datoriei sale l-a salvat de neplăcerile care le avea datorită spiritului său polemic și necruțător. N. Zaharia relatează lui Gh. Cardaș o scenă interesantă pe această temă „*Pe când trăia D. Ș urdza, (Ch endi) a scris un articol foarte violent la adresa unui cunoscut pl itician, atunci în guvern. S-a făcut mare scandal pentru această chestiune. Înaltul demnitar al puterii a intervenit pe lângă Sturdza ca să-l dea afară din slujbă. Dar fiindcă era un funcționar model, știi ce i-a răspuns: - Subalternul meu Il. Chendi este un funcționar corect, aceea ce face în afară de porțile Academiei nu mă interesează*”²².

Atmosfera de colegialitate, de stimă reciprocă care domnea în instituție, era un bun stimul pentru o activitate creatoare susținută. De aceea, în paralel cu munca de la Biblioteca Academiei Române Ilarie Chendi a putut duce în permanență o imensă activitate publicistică. Continuă să colaboreze la *Familia* din Oradea și la *Tribuna popr ului* din Arad unde trimite cu regularitate studii politice, literare, recenzii, articole, cronici. În anul 1899 îl cunoaște pe poetul Șt.O. Iosif în redacția revistei *Floare-albastră* și devin prieteni nedespărțiți pe viață. Prietenia dintre acești doi scriitori atât de

²⁰ *Ibidem*, p.40

²¹ *Ibidem*, p.41

²² *Ibidem*, p.43

diferiț ca și fire unul blând și iertător, altul caustic și vindicativ este una dintre cele mai frumoase din literatura română. În anul 1900 Ilarie Chendi este recunoscut ca istoric literar, datorită volumelor- studii *Începuturile ziaristicii noastre, 1789-1795* ce apare la Orăștie și *Zece ani de mișcare literară în Transilvania* și tot în acest an numele lui apare și în *Convorbiri literare*. Însă recunoașterea oficială și intrarea numelui său într-un circuit național mai larg se produce doar în 1901.

În această perioadă, Chendi se află în relații foarte bune cu Nicolae Iorga pe care îl aduce în redacția ziarului *Sămănătorul* nedându-și seama că aceasta însemna „băgarea la stăpân” ca să folosim cuvintele criticului²³. Relațiile dintre ei se deteriorează cu timpul din cauza spiritului acaparator, despotice al noului director (din iun. 1905 până în 17 oct. 1906), lui Iorga plăcându-i să se amestece în toate, să dea directive în orientarea revistei, dar mai ales să târască această revistă în tot felul de polemici și campanii vexatorii. Spiritul de independență al lui Chendi nu se putea adapta unui asemenea regim, și printr-o scrisoare îl anunță pe Iorga de plecarea sa de la revistă. În relațiile dintre cei doi intervine ruptura definitivă, care marchează prin jocul sorții, începutul unei rivalități și dușmăнії literare de durată care va atinge forma paroxistică în anii următori și va dispărea de abia cu stingerea din viață a criticului.

Ilarie Chendi intră în 1906 în redacția revistei *Viața literară* și cu obișnuita sa putere de muncă, cu prietenii și relațiile ce le dobândește reușește să facă din această revistă (devenită după un an *Viața literară și artistică*), la scurt timp de la apariție, un centru al vieții literare și artistice contemporane în paginile ei reunindu-se majoritatea scriitorilor de prestigiu ai aceluia timp. Practic este criticul literar care l-a impus pe Octavian Goga ca mare poet, dar și pe Ion Minulescu. A dus o amplă polemică și cu Macedonski, aversiunea față de acesta izvorând din faptul că Ilarie Chendi cunoștea atitudinea scriitorului față de Eminescu și față de unii scriitori ardeleni (Coșbuc). Or Chendi era înainte de toate *ardelean*, unul dintre acele mari suflete obsedate și mistuite până la incandescență de marea idee a unității naționale.²⁴

În această perioadă Chendi, avea o reputație bine stabilită. Era un om plin de vioiciune și spirit. A purtat polemici nenumărate cu scriitori falși, cu preținși poeți, cu cărturari de duzină care pozau în somități culturale. A înfruntat cu demnitate și fermitate în opinii, inclusiv personalități marcante ale vieții noastre științifice și universitare: T. Maiorescu, Nicolae Iorga, Ovid Densusianu, Garabet Ibrăileanu, Duiliu Zamfirescu, fără teamă de consecințe. „*Respectul adevărului*” era deviza sa de bază și pentru a o urma nu s-a dat în lături de la nimic, totuși la el nu era nimic ascuns tenebros. Lupta o ducea cu pasiune, dar deschis și fără șiretlicuri, și în aceasta consta de fapt, noblețea lui Chendi.

Cu tot spiritul său polemic, generozitate și bunătatea sa s-au revărsat de nenumărate ori asupra celor tineri. Mulți dintre aceștia își leagă începuturile sau afirmarea de revistele sale sau de încurajările lui: George Topârceanu, Victor Eftimiu, Zaharie Bîrsan, Tudor Arghezi, Maria Cunțan, Constantin Mironescu, Alice Călugăru ș.a.

Aproape întreaga generație de scriitori de la începutul secolului XX au trecut pe sub „furcile caudine” ale lui Chendi, el fiind considerat cu toate ostilitățile din jurul

²³ *Ibidem*, p.50

²⁴ *Ibidem*, p.59

lui, una dintre cele mai serioase și competente autorități critice ale momentului ²⁵.

La 38 de ani, când era deja un nume cunoscut și impus în lumea literelor românești (în anul 1908 apărându-i cel de al treilea volum de critică *Impresii*) Ilarie Chendi își întemeiază o familie, căsătorindu-se cu Ana Rusu, fiica unei rude de a lui Vasile Rusu, tribun de la 1848 de al lui Avram Iancu, în vârstă de doar 18 ani.

Față de Ana Rusu poate să își dezvăluie încet-încet acea latură a sufletului său plină de candoare și delicatețe pe care o cunoșteau doar foarte puțini din prietenii săi intimi. După o scurtă logodnă, nunta are loc în aprilie 1908, în satul Tîrnăuca lângă Dorohoi în casa unui frate al Anei Chendi, iar cei dintâi care i-au felicitat au fost Zaharia Bîrsan, Aurel Vlaicu, Șt. O. Iosif, prieteni intimi și familiari ai casei²⁶.

Locuiesc în București, prima dată în locuința lui Ilarie Chendi de pe strada Enei nr. 7, apoi au schimbat mai multe locuințe pe str. Biserica Popa Chițu nr.20, în anul 1910 și pe str. Palladei nr. 11, în anul 1912. După un an de la căsătorie, în decembrie 1909 li se naște primul copil, o fată pe nume Letiția, iar în 1911 un băiat Ștefan Octavian (numit astfel după bunul său prieten).

Acești ani 1908-1911 sunt cei mai fericiți din viața lui Chendi. Colaborează fructuos la revistele *Țara noastră*, *Tribuna*, *Cumpăna*, *Luceafărul*, tot în 1908 împlinindu-i-se și un alt vis pentru care militase de mulți ani: înființarea unei Societăți a scriitorilor români. Este ales încă de la prima adunare a scriitorilor, cea din 28 aprilie 1908, printre cei care urmau să conducă treburile acestei societăți. Ședința de constituire propriu-zisă a societății a avut loc la 2 septembrie 1909 într-una din sălile Liceului Gheorghe Lazăr din București, când s-au votat statutele și regulamentul de funcționare. Președinte a fost ales Mihail Sadoveanu, vicepreședinte Dimitrie Anghel, bibliotecar, Emil Gârleanu, iar Șt. O. Iosif, Octavian Goga, Zaharia Bârsan, Ion Minulescu și Ilarie Chendi membrii în comitet. Revista *Cumpăna*, scoasă de Sadoveanu, Iosif, Chendi și Anghel a devenit într-un fel organul de presă al acestei societăți.

În anul 1908, mai ales după ce începe colaborarea cu Octavian Goga de la revista „*Țara noastră*”, interesul lui Chendi pentru problemele practice ale politicii ardeleni a crescut în mare măsură și a devenit deosebit de util noii generații de oameni politici din Ardeal prin articolele publicate în revistele de aici. Deoarece articolele sale apăreau nesemnate, a fost denumit „*cel mai mare anonim al presei românești din Transilvania*”²⁷.

Tot în anul 1908, la puțin timp după ce devenise co-director la „*Țara noastră*”, Ilarie Chendi a avut curajul de a trece fără pașaport granița transilvană venind până la Sibiu unde voia să-și viziteze unii dintre vechii săi prieteni. Autoritățile i-au depistat urma și numai un bilet, scris în grabă de Goga, l-a salvat făcându-l să treacă îndărăt munții.²⁸

Deși nu a avut bucuria de a-și revedea plaiurile natale, a avut măcar satisfacția de a admira pe fereastra trenului ce îl poartă spre Sibiu, pe valea Oltului, frumoasele peisaje ardeleni. Nu văzuse Ardealul de zece ani și dorința a fost mai puternică decât precauția.

²⁵ *Ibidem*, p.58

²⁶ *Ibidem*, p.63.

²⁷ *Ibidem*, p.61.

²⁸ *Ibidem*.

Din 1910 Ilarie Chendi își încredințează colaborarea, revistei *Luceafărul* care a însemnat pentru critic treapta superioară pe care a atins-o evoluția ascendentă a scrisului său. Ultimii ani ai vieții lui sunt ani agitați când în presă se declanșează campania, „tinerilor oțeliți” contra „bătrânilor ruginiți”, unul dintre acuzați fiind Ilarie Chendi, iar acuzator, A. C. Popovici.

Octavian Goga intervine prompt luându-i apărarea lui Chendi, și punctând bine că ceea ce îi lipsește criticului, dându-le celorlalți îndrăzneala și putința să îl lovească este „lipsa unei poziții sociale și politice bine consolidate, care să facă din el un as al zilei, un parvenit, un ajuns...nu are decât un condei și o călimară. Atâta tot...”²⁹ Cuvintele lui Goga vin ca un balsam peste sufletul chinuit al lui Chendi care nu mai rezistă unui ritm de lucru extenuant și încordării nervoase continue.

Începe să se simtă tot mai obosit și apatic, se instalează boala nervoasă care avea să îl doboare. Simptome clare ale bolii apar la începutul anului 1912. După un consult făcut la dr. Minea, iar apoi la Gh. Marinescu i se recomandă internarea în spital. Se internează la spitalul Pantelimon și pe un bilet de externare din 3 aprilie 1912 semnat de ambii doctori i se pune diagnosticul de „neurasteniență encefalică”. Are o minte lucidă și poartă tot timpul internării o corespondență vie cu cei de acasă, cu prietenii, cu redacțiile ziarelor la care lucra. Dorul de soție și copii îl aduce deseori acasă, fiind dus cu trăsura doctorului Minea sâmbăta și readus la spital luna. Lipsa fondurilor materiale datorate lungii existențe fără muncă, fapt ce i se părea o povară de neiertat pentru familie îl face să devină timid, mizantrop, să fugă de oameni. Vecinătatea oamenilor bolnavi îl făceau să se mistuie ca o flacără și să îi încolțească în minte gândul salvator al morții. Este de asemenea foarte supărat ca bunul lui prieten Șt.O.Iosif, bolnav și el de multă vreme nu mai vine să îl vadă.

Într-o zi de iunie Aurel Vlaicu venit să îl viziteze îi aduce vestea morții lui Șt.O. Iosif. Era în ziua de 23 iunie 1913, dimineața. Vestea îl copleșește, dar îl ajută să ia hotărârea finală, astfel ca după plecarea prietenului său, Aurel Vlaicu, Ilarie Chendi se sinucide aruncându-se de la fereastra camerei din sanatoriu. Peste câteva zile prietenii l-au dus și l-au înmormântat la cimitirul Belu alături de mormântul lui Șt.O. Iosif ca să rămână nedespărțiți pentru eternitate.

Dacă unii contemporani au fost evazivi în omagierea criticului, recunoașterea posterității nu a întârziat să apară. Începutul îl fac revistele *Luceafărul* și *Hiena* care îi dedică numere omagiale. În *Hiena* semnează Nicolae Iorga, Gala Galaction, Tudor Arghezi, Victor Eftimiu, Ion Minulescu ș.a. Aici, în această revistă, Nicolae Iorga își recunoaște în parte greșeala față de Chendi numindu-l „un mare maestru al foiletonului critic”. În 1924 editura *Cartea Românească* a luat inițiativa tipăririi unora dintre opere de ale sale *Impresiile*, iar în 1925 *Foiletoanele*.

Din inițiativa unor prieteni: Octavian Goga, Alexandru Lapedatu, Ion Minulescu, în noiembrie 1926 are loc la Dîrlos, comuna natală a lui Chendi o festivitate închinată acestuia, cu care prilej se dezvelește o placă comemorativă cu următoarea inscripție „*În amintirea nepieritoare a lui Ilarie Chendi; valorosul critic literar și ziaristul luptător pentru întregirea neamului, născut în această casă la 14 noiembrie 1871 și decedat la 23 iunie 1913 la București. S-a așezat această piatră comemora-*

²⁹ *Ibidem*, p.68

tivă ca un simbol al recunoașterii naționale de către Ministerul cultelor și artelor în anul 1926³⁰. La această festivitate au mai participat: Liviu Rebreanu, Mihail Sorbul, iar din partea Astrei sighișorene A.P.Bănuț și Horia Teculescu.

De asemenea la Sighișoara, în anul 1933 cu prilejul comemorării a 20 de ani de la trecerea în neființă a lui Ilarie Chendi, din inițiativa Astrei locale și a lui Horia Teculescu s-a dezvelit o placă comemorativă pe casa în care a locuit pe perioada studiilor la liceul german din localitate, cu următoarea inscripție: „În această casă a locuit la 1890/ ILARIE CHENDI 1871-1913/ Născut în Dârlos. Răspânditor iscusit/ al dragostei de carte românească/ Așezatu-s a acest semn de cinstire/ Cu ajutorul Astrei și al Liceului/ Principele Nicolae din Sighișoara/ În anul Domnului 1933”³¹. Tot lui Horia Teculescu i se datorează și realizarea bustului criticului care a stat ani de zile în parcul din în fața Catedralei Ortodoxe. Ca o recunoaștere a personalității de excepție care a fost Ilarie Chendi, străzi cu numele lui se găsesc în mai multe localități din țara noastră, dintre care amintim: Sighișoara, București, Arad unde este și o casă memorială cu același nume, Satu Mare dacă ar fi să enumerăm doar câteva dintre ele.

ILARIE CHENDI - MAN AND LITERARY CRITIC (Summary)

Ilarie Chendi that Nicolae Manolescu appoints the first professional critic of Romanian literature and Horia Teculescu, the smartest man in the region „Târnava Mare” was a great personality of the Romanian culture. One of the most valuable literary critics he was intransigent with false values, but also he has encouraged and promoted young talents. Many writers have become valuable because of its encouragement: George Topârceanu, Victor Eftimiu, Zaharia Bîrsan, Tudor Arghezi, Maria Cuntan, Constantin Mironescu, Alice Călugăru etc. Almost the entire generation of writers of the early twentieth century were subjected to severe criticism by Ilarie Chendi. He was considered by all hostilities around him, the most competent authority of the literary criticism of his time.

Cuvinte cheie: Ilarie Chendi, Sighișoara, critic literar, Academia Română, Dârlos.

Keywords: Ilarie Chendi, Sighisoara, literary critic, Romanian Academy, Dârlos.

Ilarie Chendi

Casa din Sighișoara unde a locuit Ilarie Chendi elev

³⁰ *Ibidem* p.78

³¹ Teculescu, Horia, *op. it.*, pag.306

Ilarie Chendi la 19 ani

O petrecere studențească la Budapesta în 1898

Ștefan Octavian Chendi,
Fiul lui Ilarie Chendi

Lucreția Chendi,
Fiica lui Ilarie Chendi

Ilarie Chendi cu soția
și copii în 1912

Bustul lui Ilarie Chendi la Sighișoara (lângă
statuie Ancuța Chendi, nepoata criticului)

